

УДК 883.3.417.3

**О. В. ГОРБОНОС**

м. Херсон

## ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ О. БОДЯНСЬКОГО: ПЕРЕДІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ

*У статті розкриваються позиції О. Бодяньського як фольклориста, письменника, культурного діяча та критика вітчизняного літературного процесу перших десятиріч XIX ст. Саме їх синтез стає базою виникнення у його творчому здобутку жанру літературної казки, яка започаткувала її розвиток в новій українській літературі.*

*Ключові слова: літературна казка, народна казка, жанр, романтизм, новаторство.*

Жанрова система української літератури перших десятиліть XIX віку об'єднує як традиційні різновиди та модифікації, що постали в епоху давньої літератури (байка, сатиричний та ліричний вірші, вірш-травестія, низькі й високі драматичні жанри тощо), так і ті, котрі з'явилися в процесі формування нової української літератури, зокрема, бурлескно-травестійна та побутово-гумористична поеми, романтична балада, елегійна й медитативна лірика, віршована літературна казка. Зачинателем даного жанру в добу становлення нової української літератури став О. Бодяньський, твори якого заслуговують на глибоке й об'єктивне вивчення. Помітним явищем для розвитку вітчизняного літературного процесу взагалі стала його збірка «Наські українські казки запорожця Іська Матиринки» (Москва, 1835). У розвитку жанру української літературної казки це видання та його значення на сьогодні незаперечно визнані вітчизняним літературознавством.

«Три твори цієї збірки разом з казками Білецького-Носенка (які, однак, були опубліковані лише в 70-х роках XIX ст.) кладуть початок жанру літературної віршованої казки на фольклорній основі», – підкреслював О. Гончар [2, 242].

«О. Бодяньського по праву називають першопроходцем жанру літературної казки», – підкреслював С. Крижанівський [3, 106].

Першопричина появи цих казок у творчій спадщині О. Бодяньського – це, безумовно, усвідомлення митцем власної причетності до народної самосвідомості і в дитинстві, і під час навчання в семінарії, і в його фольклористичній та науковій діяльності.

Осип Бодяньський, походючи з провінційного українського духовенства (його батько був

священиком у містечку Варва Лохвицького повіту на Полтавщині), з дитинства зростав в річищі народного життя. У Варві не могло не відбутися перше, ще неусвідомлене знайомство майбутнього письменника з побутом, словесною творчістю, які були природними складовими щоденної атмосфери родини, села загалом.

Об'єктивним чинником естетичний інтерес до народної творчості став на час навчання О. Бодяньського в духовній семінарії, що знаходилася в Переяславі. Винятковий вплив справили на нього збірники сербських пісень Вука Караджича (виданий у Відні 1814 р.) та українських – М. Максимовича (1827), а заклик передмови «Малороссийских песен» вивчати історію, мову й поезію свого народу став безпосереднім поштовхом до його фольклористичної діяльності та поетичної творчості. У роки навчання в Переяславі О. Бодяньський записав перші зразки фольклорних жанрів. Тоді ж він не тільки розпочав оригінальну поетичну творчість, а й займався віршованою обробкою народних казок, що була одним із видів навчальних завдань у семінарії. Об'єктом невичерпного інтересу О. Бодяньського, про що свідчать окремі моменти його творчої біографії, стають народні пісні, прислів'я й казки не тільки як предмет фольклористичного зацікавлення, а й основний каталізатор літературної діяльності.

Вищу освіту О. Бодяньський здобув на словесному відділенні філософського факультету Московського університету в 1831–1834 рр. Після захисту магістерської дисертації «О народной поэзии славянских племен» у 1837 р. від'їжджав за кордон з метою вивчення мов і літератур, історії слов'ян, а після повернення в 1842 році із п'ятирічного наукового відря-

дження він розпочав тривалу професорсько-викладацьку працю в Московському університеті.

О. Бодяньський стає секретарем «Общества истории и древностей Российских», де з його ініціативи було опубліковано чимало пам'яток старовини й історичних праць. Найбільш значною для розвитку літератури є друк «Історії русів» (1846), що давно поширювалась у списках, надихнувши багатьох романтиків ідеєю самостійного розвитку України впродовж усієї її історії, потрактуванням суспільно значущих подій, сюжетними ходами. Її опублікування мало не лише науковий, історико-літературний сенс, а й було актом громадської мужності вченого.

Таким чином, О. Бодяньський посідає значне місце в історії української літератури, розвиваючи ті її традиції, що пов'язані з оспівуванням слави предків, ствердженням романтичного начала в мистецтві слова. У культурному процесі України 30-х років XIX століття О. Бодяньський заявив про себе в галузях фольклору, етнографії, перекладу, літературної критики й поезії, ставши основоположником цілої низки жанрових різновидів (мадригалу та тріолета), ним створено кілька епітафій, байок, проте його віршовані твори в повному обсязі були надруковані через вісімдесят років після їх створення в журналі «Україна» (№ 4 за 1914). Оригінальна лірика О. Бодяньського характеризується перехідним характером від бурлескних до романтичних естетичних позицій.

О. Бодяньський був одним із перших українських поетів, хто звернувся до перекладу творчості О. Пушкіна українською мовою. Особливо характерологічним є те, що поет обрав саме жанр казки-поєми, зумівши відтворити дух оригіналу, досить точно передати образність літературно-казкового твору.

Збірка «Наські українські казки...» стверджує за О. Бодяньським пріоритетні позиції творця літературної обробки народних казок як одного з шляхів виникнення жанру літературної казки. У віршованій формі в масці народного оповідача – козака Іська Матиринки він переповідає три найвідоміші народноказкові сюжети: про царів сад та живу сопілочку, про дурня та його коня, про Івася, змію та гусенят, надрукувавши їх окремим виданням.

Звернення до жанру літературної казки як однієї з продуктивних геноформ романтичного світосприйняття є ще одним свідченням результативних мистецьких пошуків письменника саме в річищі романтичної естетичної системи. Збірка відкривається присвятою «Матері моїй рідненькій, неньці старенькій, коханій, любій Україні» [1, 3]. Сентиментально-преромантичний тип мистецького мислення у творі, романтизуюче ставлення до дійсності, зреалізовані в присвяті, обумовили її змістоформальну структуру. О. Бодяньський мав власне бачення розвитку української літератури та культури загалом, зробивши особистий унесок у цей процес. Витоки становлення вітчизняного письменництва поет убачав у зверненні митців до народної творчості, до власних культурних традицій, що було зумовлено потребою національного самопізнання. У критичних оглядах української літератури 30-х років XIX ст. О. Бодяньський наголошував, що національна література повинна творитись рідною мовою, не шляхом наслідування та переспівів із чужих літератур, а, насамперед, залученням власних народнопоетичних джерел і національних духовних скарбів. Особливо високо цінував митець народні пісні і казки, які являють собою найправдивіший образ життя рідного народу в усі епохи його життя. Чаруюча краса рідної мови, глибини української народної творчості, прекрасним знавцем яких був сам О. Бодяньський, вияскравлені в передмові до збірки такою піднесено-романтичною характеристикою: «А де лишень знайдеш ти такі розмаїтні пісні, що тільки зачнеш, так серце тобі ходором й заходить, затліє, замліє, серденько просить... Де на світі так балакають? Ніби в рот тобі кожне слово кладуть. Де стільки казок, приказок, загадок і всякої всячини?..» [1, 7]. Відтак, відзначаючи багатство жанрових форм уснопоетичної народної творчості, О. Бодяньський вирізняв серед них казку як самодостатню форму реалізації творчого генія українського народу.

Утвердження романтизму в українському літературному процесі 30-х років XIX століття відбувалося в атмосфері творчого відштовхування від бурлескно-травестійних традицій. Простонародність бурлескного стилю як складова мовної палітри творів була домінантною

рисую більшості ідіостилів українських письменників початку століття. Сталою традицією розвитку вітчизняної літератури цього періоду є звернення їх творців до форми приміток, листів, «писульок», «передніх слів», «дозобачень» як своєрідних маніфестів, авторських програм оновлення літератури українського народу та захисту власних концептуальних положень у їх змісті. Переважно наратор цих творів – представник народу, який сформував особливу етикетну наративну схему викладу матеріалу передмов і власне текстів художніх творів. У аналогічній манері змодельовані образи знаменитого пасічника Рудого Панька з «Вечорів на хуторі біля Диканьки» М.Гоголя чи Грицька Основ'яненка, обивателя-міщанина приміської слободи, створеного творчою уявою Г. Квітки-Основ'яненка.

Наративна стратегія змодельованих оповідачів з народу – це свідомо орієнтація на відтворення вірогідності народного мовлення безпосередньо в авторських текстах. О. Бодяньський у передмові також заявив про свою активну позицію як учасника спільних зусиль у процесі формування корпоративної літературної свідомості свого часу. Її текст – це й стилізація бурлескного мовлення, і містифікація оповідача, адже значна частина викладена у вигляді розмірковувань «варвинського голови Леська Таранухи». Вустами народного оповідача О. Бодяньський оспівував українську уснопоетичну творчість, зокрема, народні казки як один із її жанрів.

Письменник у захопленні від видання збірки казок свого народу рідною мовою. Схвалення викликає в Леська Таранухи форма їх оповіді козаком Іськом Матиринкою: «Се щось да не просте... Запорожець з казками!... Раз по п'ять вертаюсь назад, читаю не начитаюсь, гляжу не нагляджусь – таке ласе! Дякують, багацько дуже дякують небожу Запорожцю, що хоч він за нас оступився...» [1, 8]. О. Бодяньський укладав у роздуми свого оповідача власне тверде переконання, що саме «розробкою багатих самородних, своєрідних копалин національного» зумовлюється виняткова цінність і еволюція молоді української літератури: «Чи може, хочете дождатися, щоб який враг нетружений нашою батьківщиною поживився? Нас же да нашим же добром почаствовав?» [1, 8].

Подібна ідейна насиченість передмови дає можливість стверджувати, що світоглядні позиції О. Бодяньського на той час уже сформувались: «Відгомін таких романтичних тенденцій чується і в ранніх працях О. Бодяньського – в його вступі до «Наських українських казок», та в дисертації «О народній поезії славянських племен», – підкреслював О. Дей [5, 18]. Найважливіші постулати українського романтизму – захоплення славним історичним минулим свого народу та його творчим генієм, який створив мистецьки досконалі уснопоетичні твори – він робить смисловим підґрунтям збірки.

Безумовно, у творчості О. Бодяньського неможливо відділити його діяльність як фольклориста, етнографа, письменника від діяльності критика та рецензента. У дослідженнях, що стосуються розвитку української літератури, він висловлювався одночасно в усіх цих іпостасях: його літературознавчі виступи стали ідейно-змістовною складовою рецензій на фольклорні збірки та на вихід окремих творів української літератури того часу (збірка Г. Квітки-Основ'яненка «Малороссийские повести»), частиною його власних літературних творів (про що свідчить проаналізована передмова до збірки «Наські українські казки...»). У його творчому доробку є й критичний огляд української літератури, надрукований у 1834 році в російському журналі «Телескоп».

Різноманітність критичних доробок О. Бодяньського (рецензії, науково-белетризовані тексти, оглядові статті) є свідченням плідної діяльності письменника на теренах розвитку критики нової української літератури. Не випадково М. Петров підкреслював, що при підготовці своєї історії української літератури він звертався й до критично-оглядових матеріалів І. Мاستака (псевдонім О. Бодяньського в критичних виступах) [4, 45]. Критична й літературно-теоретична діяльність О. Бодяньського задекларувувала його власні погляди, стала одним із факторів, який впливав на формування його як письменника.

Наукове осмислення художньої спадщини Г. Квітки-Основ'яненка цього періоду, публікація його прози українською мовою (перша книжка «Малороссийских повестей») посіла особливе місце в критичній діяльності

О. Бодяньського. Як відомо, проза Г. Квітки репрезентує найбільш характерологічні досягнення вітчизняної літератури перших десятиріч XIX ст., особливо високу оцінку тогочасної критики й читачів отримала повість «Маруся». Твір отримує високі позитивні характеристики в оглядах О. Бодяньського. Високо він оцінив і інший твір Г. Квітки-Основ'яненка – «Мертвецький великдень». Насамперед О. Бодяньський відзначив новаторство першого прозаїка нової української літератури, його жанрові пошуки, а саме розширення родових, видово-жанрових меж української літератури, вітаючи повісті письменника як перші прозові твори української літератури на фоні загального піднесення російської повістєвої прози цього часу.

Можна висловити припущення, що як патріот, людина, яка переймалася проблемами розвитку української культури, передусім літератури, О. Бодяньський вирішив звернутися до словесної творчості під впливом панівних літературних традицій того часу, виходом українських повістей Г. Квітки-Основ'яненка. Народна казка як праформа літературно-казкового твору була предметом фольклористичних інтересів письменника, водночас він володів певними уміннями літературної обробки уснопоетичної спадщини, отримані ще

під час навчання в семінарії. Як зазначалося, О. Бодяньський був знайомий і з російською літературною казкою, про що свідчить переклад уривку казки О. Пушкіна.

Щиро переймаючись проблемами розвитку української літератури 30 років XIX століття, що, на його думку, повинен відбуватися не шляхом наслідувань та переспівів із інонаціональних джерел, а насамперед при зверненні до власних національних духовних скарбів, О. Бодяньський уважав народну казку, як свідчить передмова до збірки, частиною культурних досягнень свого народу.

Відтак, виникнення жанру літературної казки у творчості О. Бодяньського стало органічним виявом і його естетично-преромантичних уподобань і позиції поета-патріота.

#### Список використаних джерел

1. Бодяньський О. Псевдонім його Іська Матиринки. Наські українські казки. [Передмова і три казки, переказані віршами] /Осип Бодяньський. — М., 1835. — 67 с.
2. Гончар О. І. Українська література передшевченківського періоду і фольклор / Олексій Іванович Гончар. — К. : Наук. думка, 1982. — 312 с.
3. Крижанівський С. «Малі поети» українського романтизму XIX ст. / Степан Крижанівський. — Пам'ять століть. — 1997. — № 1. — С. 99—108.
4. Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX ст. / Николай Иванович Петров. — К., 1884. — 473 с.
5. Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодяньських / упоряд. та приміт. А. Я. Ясенчук. — К. : Наук. думка, 1978. — 326 с.

**О. GORBONOS**  
Kherson

#### LITERARY TALE IN O. BODYANSKIY'S CREATIVE HERITAGE: THE BACKGROUND OF ORIGIN

*The article describes the O. Bodyanskiy's position as folklorist, writer, cultural activist and critic of domestic literature of the first decades of the XIX century. Their synthesis becomes the basis of the appearance in his creative heritage of the genre of literary fairy tales, which marked the beginning of its development in the new Ukrainian literature.*

*Key words: literary fairy tale, folk tale, genre, romance, innovation.*

**О. В. ГОРБОНОС**  
г. Херсон

#### ЛИТЕРАТУРНАЯ СКАЗКА В ТВОРЧЕСТВЕ О. БОДЯНСКОГО: ПРЕДЫСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ

*В статье раскрываются позиции О.Бодянского как фольклориста, писателя, культурного деятеля и критика отечественного литературного процесса первых десятилетий XIX века. Именно их синтез становится базой возникновения в его творческом наследии жанра литературной сказки, которая положила начало развитию ее в новой украинской литературе.*

*Ключевые слова: литературная сказка, народная сказка, жанр, романтизм, новаторство.*

*Стаття надійшла до редколегії 25.03.2015 р.*